

نشر کتاب در برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

● آزاده نظربلند

کارشناس مؤسسه خانه کتاب و دانشجوی دکتری علوم کتابداری
و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

چکیده

بررسی وضعیت نشر کتاب، عامل مهمی در شناخت کاستی‌ها و توانمندی‌های این صنعت و راهکاری مناسب برای سیاست‌گذاری‌های آینده است. این مقاله - بر مبنای مبتنی روش تحقیق کتابخانه‌ای - سعی کرده تا اهداف کمی بخش نشر کتاب در برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را بررسی کند. همچنین با بررسی نتایج به دست آمده درخصوص مقوله نشر کتاب، می‌خواهد اهداف تهیه‌کنندگان این برنامه‌ها را با آنچه روی داده، مقایسه کند.

نتایج، نشان‌دهنده عملکرد ضعیف فعالیت‌های حوزه کتاب در برنامه اول توسعه است، زیرا در این برنامه تنها یکی از اهداف کمی، آن هم فقط در دو سال به تحقق رسیده است. اما در برنامه‌های دوم و سوم توسعه، بخش کتاب، توانسته بسیاری از اهداف برنامه‌ها را جامه عمل بپوشاند و تنها در دو هدف کمی در برنامه سوم موفق نبوده است؛ که نشان‌دهنده وضعیت مطلوب نشر کتاب، نسبت به پیش‌بینی‌هاست.

کلید واژه‌ها: نشر کتاب، برنامه اول توسعه، برنامه دوم توسعه، برنامه سوم توسعه

مقدمه

برنامه‌ریزی کشور، معتقد بودند که توسعه را باید فرایندی همه‌جانبه تلقی کرد و توجه صرف به یک جنبه خاص و غفلت از دیگر جنبه‌های توسعه، موجب ناکامی - حتی در جنبه خاص - می‌گردد. دیگر آن که برنامه توسعه باید دربرگیرنده الزام‌های سیاست‌گذاری و نهادی برای رفع تنگنای توسعه کشور باشد و از سوی دیگر، مشارکت هماهنگ، همه ارکان نظام تصمیم‌گیری، در یک قالب سازمان‌یافته و مبتنی بر اتصال به نظام کارشناسی را دربرگیرد، از این رو برنامه سوم توسعه با رویکرد جدیدی شکل گرفت و از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ به اجرا درآمد.

صنعت نشر کتاب و سیاست‌های آن

نشر کتاب به معنای تولید صنعتی کالایی فرهنگی، یعنی کتاب است. شیوه‌هایی که امروزه در روند تولید و تکثیر کتاب به کار می‌رود، کاملاً صنعتی است. از این رو نشر کتاب، صنعتی است در کنار دیگر صنایع بزرگ. حجم عظیم سرمایه‌ای که در سراسر جهان در عرصه نشر به کار گرفته می‌شود، اندیشه‌ها، هنرها، استعدادها و تخصص‌هایی که از گوشه و کنار جهان در خدمت نشر قرار می‌گیرد، مجموعه صنایع و فعالیت‌های اصلی و جنبی، بر روی هم صنعت نشر را - بویژه پس از جنگ جهانی دوم - در شمار دیگر صنایع عمده جهان قرار داده است. محصول این صنعت نیز تنها کالای اقتصادی نیست، بلکه محصولی فرهنگی، اجتماعی و آموزشی نیز هست (آذرنگ، ۱۳۸۳، ص ۲۵).

سیاستی که برای نشر برگزیده می‌شود، بایستی همه عناصر تأثیرگذار بر نشر را دربرگیرد و میان آنها رابطه‌ای منطقی برقرار سازد. نشر هدفمند نمی‌تواند بدون الگو باشد. نشر اکنون به تصورات

برنامه‌ریزی در راستای فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، پیشینه‌ای طولانی دارد، اما پشتوانه تاریخی برنامه‌ریزی در امور فرهنگی بیش از چند دهه نیست. تا پیش از انقلاب اسلامی در ایران حدود هفت برنامه توسعه اجرا شد، که متأسفانه برنامه‌ریزی فرهنگی در آنها در سطح بسیار نازلی قرار داشت (امینی، ۱۳۷۸، ص ۱۲).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، برنامه‌ریزی‌های کلان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از طریق طرح‌ریزی و اجرای برنامه‌های پنج ساله توسعه صورت پذیرفت و تاکنون سه برنامه توسعه پشت‌سر گذاشته شده است. برنامه پنج ساله اول توسعه از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۷۲ به اجرا درآمد؛ این برنامه که در فضای پس از جنگ و نیاز کشور به بازسازی‌های اقتصادی و اجتماعی تنظیم شد، کمتر از سیاست‌های فرهنگی منسجم و مشخص بهره برد. برنامه دوم توسعه نیز پس از یک‌سال وقفه در سال ۱۳۷۴ آغاز شد و در سال ۱۳۷۸ پایان یافت. این برنامه در فضایی متفاوت از برنامه اول به اجرا درآمد و بالندگی فرهنگ جامعه، مشارکت جوانان در صحنه‌های سیاسی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، تلاش برای حاکمیت قانون و تقویت مشارکت مردم را در نظر داشت.

نداشتن جامعیت، فراگیر نبودن و نارسایی‌های برنامه‌های اول و دوم توسعه، مسئولان اجرایی و برنامه‌ریزان کشور را بر آن داشت که پیش از هرچیز، به ارزیابی برنامه‌ها و عملکرد آنها بپردازند و مشکلات بنیادین نظام‌های برنامه‌ریزی را بکاود تا در پرتو آن به برنامه‌های جامع و اصولی دست یابند. در این دوره، مسئولان اجرایی و

ارزیابی عملکرد بخش کتاب با پیش‌بینی‌ها و برآوردهای اولیه این بخش در برنامه اول توسعه، نشان می‌دهد که بیشتر اهداف این برنامه تحقق نیافته‌اند. دلیل اصلی این مسئله را می‌توان مشکلات اقتصادی و اجتماعی ناشی از جنگ تحمیلی ذکر کرد؛ عواملی مانند کم شدن حمایت‌های دولتی، گران شدن مواد اولیه و کاهش سرمایه‌گذاری؛ در مجموع باعث رکود نشر کتاب در این دوره شد

روشن و به دیدگاه تحلیل شده‌ای در مورد الگو و الگوسازی نیازمند است؛ الگوهایی که با مقتضیات بومی و نیازهای حال و آینده جامعه ما سازگار باشد و به برآورده کردن آرمان‌های نشر کتاب کمک کند. الگویی برای این صنعت مناسب است که بتواند دانش فنی، تخصص، آموزش، پژوهش، سرمایه، آرمان و اندیشه را به سوی خود جذب کند، در خود نگاه دارد، بپروراند و رشد و گسترش دهد. الگوها در نشر، زمانی به معنای درست تحقق می‌یابند که نشر به طور کمی و کیفی به پیش‌بینی‌هایی که در سیاست توسعه، تعیین، تعریف و قرارداد شده، نزدیک شده باشد (آذرنگ، ۱۳۷۹، ص ۱۴-۱۳).

بخش نشر کتاب و عملکرد آن در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸):

در برنامه اول توسعه، ۱۵ هدف کمی برای فعالیت‌های مختلف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در نظر گرفته شد که از این تعداد ۳ هدف کمی، سهم بخش نشر کتاب بوده است: ۱. افزایش تعداد عنوان‌های کتاب ۲. افزایش شمارگان کتاب و ۳. تولید کتاب کودکان و نوجوانان (نبوی، ۱۳۸۰، ص ۳۱).

چنانچه در جدول شماره ۱ ملاحظه می‌شود، اهداف کمی افزایش تعداد عناوین کتاب و افزایش شمارگان کتاب، در هیچ کدام از سال‌های برنامه تحقق پیدا نکرده‌اند. در هر دو مورد بیشترین میزان درصد تحقق هدف، مربوط به سال ۶۸ و کمترین، مربوط به سال ۷۱ می‌باشد. آخرین هدف کمی بخش نشر کتاب در برنامه اول توسعه، شمارگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان است. در این بخش، عملکرد شاخص طی سال‌های برنامه افت و خیزهای فراوانی را نشان می‌دهد. در سال‌های ۶۸ و ۷۲ عملکرد شاخص به بیش از دو برابر اهداف پیش‌بینی شده رسیده است، در حالی که در سال‌های ۶۹، ۷۰ و ۷۱ شمارگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان سیر نزولی داشته و اهداف برنامه نیز تحقق پیدا نکرده‌اند. (جدول ۱)

بخش نشر کتاب و عملکرد آن در برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۸ - ۱۳۷۴):

در برنامه دوم توسعه، تنها دو هدف کمی به بخش تولید کتاب اختصاص داشت که هر دو نیز ویژه کتاب‌های کودکان و نوجوانان بودند: تولید کتاب کودکان و نوجوانان و شمارگان کتاب کودکان و نوجوانان.

جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که درصد تحقق این دو هدف

کمی در سال‌های برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیار بالاست. این امر بیانگر موفقیت چشمگیر بخش است. در هدف کمی، تعداد عناوین کتاب‌های کودکان و نوجوانان، طبق پیش‌بینی برنامه قرار بود این تعداد از ۱۳۷ عنوان در سال ۷۴ به ۱۸۵ عنوان در سال ۷۸ برسد؛ عملکرد بخش از شاخص یاد شده ۱۳۵۶ عنوان در سال ۷۴ و ۳۱۲۰ عنوان در سال ۷۸ است. تحقق هدف بخش، به ترتیب در سال‌های برنامه دوم ۹۸۹/۷، ۱۷۰۲، ۱۷۴۸، ۱۵۰۱ و ۱۶۸۶/۴ درصد بوده، یعنی عملکرد بخش در همه سال‌ها بسیار فراتر از پیش‌بینی اهداف برنامه بوده است. بالاترین میزان تحقق هدف کمی یادشده مربوط به سال ۷۶ است. طبق پیش‌بینی برنامه، قرار بود در این سال تعداد عناوین کتاب‌های کودکان و نوجوانان منتشر شده به ۱۶۴ عنوان برسد که با ۱۷۴۸ درصد تحقق هدف، یعنی با ۱۶۴۸ درصد رشد نسبت به پیش‌بینی برنامه، به ۲۸۶۷ عنوان رسیده است. کمترین میزان تحقق هدف کمی یادشده نیز مربوط به سال ۷۴ است. طبق پیش‌بینی برنامه، قرار بود در این سال تعداد عناوین کتاب‌های کودکان و نوجوانان منتشر شده به ۱۳۷ عنوان برسد که با ۹۸۹/۷ درصد تحقق هدف، یعنی با ۸۸۹/۷ درصد رشد نسبت به پیش‌بینی برنامه، به ۱۳۵۶ عنوان رسیده است.

در هدف کمی شمارگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان، طبق پیش‌بینی برنامه قرار بود این تعداد از ۳۸۴۴۰۰۰ نسخه در سال ۷۴ به ۶۵۵۵۰۰۰ نسخه در سال ۷۸ برسد، عملکرد بخش از شاخص یادشده ۱۳۶۴۲۰۰۰ نسخه در سال ۷۴ و ۲۸۴۱۸۰۰۰ نسخه در سال ۷۸ است. طبق جدول شماره ۲، تحقق هدف بخش، به ترتیب در سال‌های برنامه دوم ۳۵۴/۸، ۵۶۸، ۵۲۲/۴، ۳۷۴ و ۴۳۳/۵ درصد

جدول ۰۱. ارزیابی اهداف کمی بخش کتاب در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۶۸-۱۳۷۲)

ردیف	عنوان هدف کمی	واحد شاخص	پیش‌بینی اهداف در سال‌های برنامه					عملکرد شاخص در سال‌های برنامه					درصد تحقق هدف				
			۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲
۱	افزایش عناوین کتاب	عنوان	۷۹۷۹	۸۲۹۸	۸۶۳۰	۸۹۷۵	۹۲۳۴	۷۳۰۰	۷۱۸۴	۶۹۶۶	۶۹۹۸	۸۲۲۹	۹۱۵۵	۸۶/۶	۸۰/۷	۷۸	۸۹
۲	افزایش شمارگان کتاب	هزار نسخه	۵۲۳۱۶	۵۴۴۰۸	۵۶۵۸۶	۵۸۵۸۸	۶۱۰۰۰	۴۶۵۷۳	۳۸۶۸۰	۲۸۸۵۸	۳۷۴۱۰	۵۲۸۶۴	۸۹	۷۱	۴۶/۸	۸۶/۶	
۳	تولید کتاب کودکان و نوجوانان	هزار نسخه	۵۷۰۰	۵۸۰۰	۵۹۰۰	۶۱۰۰	۶۵۰۰	۱۳۵۹۹	۴۱۷۱	۵۱۶۹	۲۶۵۷	۱۸۰۹۳	۲۳۸/۶	۲۷/۹	۸۷/۶	۴۳/۵	

ارزیابی عملکرد بخش کتاب با برآوردهای اولیه این بخش در برنامه‌های دوم و سوم توسعه حاکمی از آن است که بخش کتاب در این برنامه‌ها، توانسته بسیاری از اهداف را جامه عمل بپوشاند و تنها در دو هدف کمی در برنامه سوم موفق نبوده است. این امر نشان‌دهنده وضعیت مطلوب افزایش نشر کتاب نسبت به برنامه‌های پیش‌بینی شده است

بخش در همه سال‌ها فراتر از پیش‌بینی اهداف برنامه بوده است. در هدف کمی نسبت شمارگان کتاب‌های منتشر شده به جمعیت، طبق پیش‌بینی برنامه، قرار بود شمارگان کتاب‌های منتشر شده از ۱/۵ نسخه در برابر هر نفر در سال ۸۳ برسد که عملکرد بخش از شاخص یاد شده ۱/۹ نسخه در سال ۷۹ و ۲/۶ نسخه در سال ۸۳ است؛ تحقق هدف بخش، در همه سال‌ها فراتر از پیش‌بینی اهداف برنامه بوده است.

یکی از شاخص‌های مهم که متوسط رشد سالانه آن ۱۰/۶ درصد پیش‌بینی شده، نسبت تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده نویسندگان جدید به کل کتاب‌های منتشر شده است. در نظر گرفتن این شاخص و درصد رشد چشمگیر سالانه آن، نشانگر توجه به نوقلمان و ایجاد سیاست‌های حمایتی از آنان در برنامه سوم توسعه است. درصد تحقق این هدف در همه سال‌ها بسیار فراتر از پیش‌بینی برنامه بوده است. بالاترین میزان تحقق هدف کمی مذکور مربوط به سال ۸۰ است. قرار بود در این سال تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده نویسندگان جدید نسبت به کل کتاب‌های منتشر شده به ۱۲ درصد برسد که با ۲۵۵ درصد تحقق هدف، یعنی ۲۵۵ درصد رشد نسبت به پیش‌بینی برنامه، به ۴۲/۶ درصد رسیده است.

هدف کمی نسبت تعداد عناوین کتاب‌های چاپ اول به کل عناوین کتاب‌های چاپ شده، قرار بود از ۶۱ درصد در سال ۷۹، با متوسط رشد سالیانه ۲ درصد، به ۶۵ درصد در سال ۸۳ برسد. تحقق این هدف در سال‌های برنامه سوم ۸۹، ۹۱/۸، ۹۱/۶، ۸۷/۹ و ۸۱/۴ درصد بوده است. به عبارتی، در هیچ یک از سال‌ها، هدف برنامه تحقق نیافته است.

در هدف کمی تعداد عناوین کتاب‌های تألیفی به کتاب‌های

بوده، یعنی عملکرد بخش در همه سال‌ها فراتر از پیش‌بینی اهداف برنامه بوده است.

بالاترین میزان تحقق هدف کمی یادشده مربوط به سال ۷۵ است. طبق پیش‌بینی برنامه، قرار بود در این سال شمارگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان به ۴۷۰۵۰۰۰ نسخه برسد که با ۵۶۸ درصد تحقق هدف، یعنی با ۴۶۸ درصد رشد نسبت به پیش‌بینی برنامه، به ۲۶۷۲۸۰۰۰ نسخه رسیده است. کمترین میزان تحقق هدف کمی یادشده نیز مربوط به سال ۷۴ است. طبق پیش‌بینی برنامه، قرار بود در این سال شمارگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان به ۳۸۴۴۰۰۰ برسد، که با ۳۵۴/۸ درصد تحقق هدف، یعنی با ۲۵۴/۸ درصد رشد نسبت به پیش‌بینی برنامه، به ۱۳۶۴۲۰۰۰ عنوان رسیده است. (جدول ۲)

بخش نشر کتاب و عملکرد آن در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۹-۱۳۸۳):

برنامه سوم توسعه، هفت هدف کمی در بخش کتاب داشته است که عبارت بودند از:

نسبت تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده به جمعیت، نسبت شمارگان کتاب‌های منتشر شده به جمعیت، نسبت تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده نویسندگان جدید به کل کتاب‌های منتشر شده، نسبت تعداد عناوین کتاب‌های چاپ اول به کل عناوین کتاب‌های چاپ شده، نسبت تعداد عناوین کتاب‌های تألیفی به کتاب‌های منتشر شده، نسبت تعداد پدیدآورندگان زن (نویسنده و مترجم) به کل پدیدآورندگان و نسبت سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب به کل ناشران فعال.

در برنامه سوم توسعه، در حوزه نشر کتاب نیز روی موضوعاتی تأکید شده که قبل از آن کمتر بدان‌ها توجه شده بود. تعیین شاخص‌هایی مانند نسبت تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده نویسندگان جدید به کل کتاب‌های منتشر شده، نسبت تعداد پدیدآورندگان زن (نویسنده و مترجم) به کل پدیدآورندگان کتاب و نسبت سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب به کل ناشران فعال در این بخش جدید و بکر است و همگی نشان از تحول جدی و اساسی در دیدگاه‌ها و سیاست‌های مسئولان دارد (فتحی، ۱۳۷۹، ص ۲۲).

همان‌گونه که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، قرار بوده تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده در برابر هر صد هزار نفر جمعیت از ۳۱/۳ عنوان در سال ۷۹، با متوسط رشد سالیانه ۲/۴ درصد، به ۳۳/۷ عنوان در سال ۸۳ برسد. عملکرد بخش از شاخص یاد شده ۳۹ عنوان کتاب در سال ۷۹ و ۶۱/۹ عنوان در سال ۸۳ بوده، عملکرد

جدول ۲. ارزیابی اهداف کمی بخش کتاب در برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۸-۱۳۷۴)

ردیف	عنوان هدف کمی	واحد	پیش‌بینی اهداف در سال‌های برنامه					عملکرد شاخص در سال‌های برنامه					درصد تحقق هدف				
			۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸
۱	تولید کتاب کودکان و نوجوانان	عنوان	۱۳۷	۱۵۵	۱۶۴	۱۷۴	۱۸۵	۱۳۵۶	۲۶۳۸	۲۸۶۷	۲۶۱۲	۳۱۲۰	۹۸۹/۷	۱۷۰۲	۱۷۴۸	۱۵۰۱	۱۶۸۶/۴
۲	شمارگان کتاب کودکان و نوجوانان	هزار نسخه	۳۸۴۴	۴۷۰۵	۵۲۵۱	۵۸۷۰	۶۵۵۵	۱۳۶۴۲	۲۶۷۲۸	۲۷۴۲۲	۲۱۹۵۵	۲۸۴۱۸	۳۵۴/۸	۵۲۲/۴	۳۷۴	۴۳۳/۵	

جدول ۳. ارزیابی اهداف کمی بخش کتاب در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۸۳-۱۳۷۹)

ردیف	عنوان هدف کمی	واحد شاخص	پیش‌بینی اهداف در سال‌های برنامه					عملکرد شاخص در سال‌های برنامه					درصد تحقق هدف				
			۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳
۱	نسبت تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده به جمعیت	عنوان صد هزار نفر	۳۱/۳	۳۲/۲	۳۲/۵	۳۳/۷	۳۳/۷	۳۹	۵۰/۲	۵۵/۳	۵۶/۸	۶۱/۹	۱۲۴/۶	۱۵۵/۴	۱۶۸/۶	۱۶۹/۵	۱۸۳/۷
۲	نسبت شمارگان کتاب‌های منتشر شده به جمعیت	جلد نفر	۱/۵	۱/۵	۱/۶	۱/۷	۱/۸	۱/۹	۲/۵	۲/۶	۲/۶	۲/۶	۲/۶	۲/۶	۲/۶	۲/۶	۲/۶
۳	نسبت تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده نویسندگان جدید، به کل کتاب‌های منتشر شده	درصد	۱۱	۱۲	۱۳/۶	۱۵/۱	۱۶/۹	۳۷/۹	۴۲/۶	۴۱/۸	۴۰/۲	۴۴/۱	۳۴۴/۵	۳۵۵	۳۰۷/۳	۲۶۶/۲	۲۶۰/۹
۴	نسبت تعداد عناوین کتاب‌های چاپ اول به کل عناوین کتاب‌های چاپ شده	درصد	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۵۴/۳	۵۶/۹	۵۷/۷	۵۶/۳	۵۲/۹	۵۲/۹	۵۲/۹	۹۱/۶	۸۷/۹	۸۱/۴
۵	نسبت تعداد عناوین کتاب‌های تألیفی به کتاب‌های منتشر شده	درصد	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵	۸۳/۳	۸۱/۹	۷۷/۱	۷۷	۷۷	۱۱۱	۱۰۹/۲	۱۰۲/۸	۱۰۲/۶	۱۰۲/۶
۶	نسبت تعداد پدیدآورندگان زن (نویسنده و مترجم) به کل پدیدآورندگان	درصد	۲۰	۲۰/۹	۲۲/۸	۲۳/۹	۲۵/۸	۱۶/۳	۱۸/۱۳	۱۹/۲	۲۰/۳	۲۱/۵	۸۲/۱	۸۶/۷	۸۴/۲	۸۴/۹	۸۳/۳
۷	نسبت سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب به کل ناشران فعال	درصد	۶۷	۷۲	۷۵	۷۷	۸۰	۷۹/۲	۷۹/۷	۷۹/۳	۸۰/۱	۸۰/۷	۱۱۸/۲	۱۱۰/۷	۱۰۵/۷	۱۰۴	۱۰۰/۹

منتشر شده، هیچ رشد سالانه‌ای در نظر گرفته نشده و این نسبت ۷۵ درصد تعیین شده است؛ طبق آمار جدول شماره ۳، درصد تحقق هدف بخش در همه سال‌ها فراتر از پیش‌بینی‌های برنامه بوده است. هدف بعد به نسبت تعداد پدیدآورندگان زن (مؤلف و مترجم) به کل پدیدآورندگان اختصاص دارد. تحقق این هدف در سال‌های برنامه سوم ۸۳/۱، ۸۴/۲، ۸۴/۳، ۸۴/۳ درصد بوده است، یعنی عملکرد بخش در تمام سال‌ها کمتر از پیش‌بینی برنامه بوده است. این امر ضرورت حمایت بیشتر از این گروه پدیدآوران را مشخص می‌کند.

از دیگر شاخص‌های مهم و ضروری بخش که در حیطه اقتصاد نشر قرار دارد، افزایش سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب به ناشران دولتی است. این امر باعث کاهش تصدی دولت و رونق یافتن بازار نشر از طریق واگذاری امور به بخش غیردولتی خواهد شد. متوسط رشد سالانه‌ای که برای این مؤلفه در نظر گرفته شده ۴/۹ درصد است. طبق پیش‌بینی برنامه نسبت سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب به کل ناشران فعال در سال‌های ۷۹ تا ۸۳، به ترتیب ۶۷، ۷۲، ۷۵، ۷۷ و ۸۰ درصد بوده است. تحقق هدف در سال‌های برنامه ۱۱۸/۲، ۱۱۰/۷، ۱۰۵/۷، ۱۰۴ و ۱۰۰/۹ درصد می‌باشد. عملکرد بخش در تمام سال‌ها بیش از پیش‌بینی برنامه بوده و مشخص می‌شود که بخش عمده بازار نشر کتاب در برنامه سوم توسعه در اختیار ناشران خصوصی قرار دارد. اما نکته درخور توجه، روند نزولی سهم ناشران غیر دولتی در سال‌های برنامه است. (جدول ۳)

نگارش و ترجمه کتاب: میزان نگارش کتاب در سال‌های ۷۴ تا ۸۳ بیشتر از میزان ترجمه کتاب بوده است. بیشترین میزان رشد کتاب‌های تألیفی مربوط به سال ۸۰ است که نسبت به سال گذشته ۵۸۴۲ عنوان افزایش داشته و کمترین میزان رشد نیز مربوط به سال ۷۶ است که رشد منفی ۴۰۲ عنوان را نسبت به سال پیش از خود نشان می‌دهد. تعداد کتاب‌های ترجمه شده در این سال‌ها همواره اقل و خیزهایی داشته، به این صورت که در سال‌های ۷۵ و ۷۹ تعداد کتاب‌های ترجمه شده رشد منفی داشته‌اند. بیشترین میزان رشد کتاب‌های ترجمه شده در سال ۸۱ دیده می‌شود که نسبت به سال گذشته ۲۴۲۴ عنوان افزایش داشته و کمترین میزان رشد مربوط به سال ۷۵ است که نسبت به سال گذشته ۵۰۹ عنوان کاهش یافته است.

نویت چاپ: از نظر نوبت چاپ، به غیر از سال‌های ۷۴ و ۷۵، در بقیه سال‌ها تعداد کتاب‌های چاپ اول، بیشتر از کتاب‌های چاپ مجدد بوده است. بیشترین میزان رشد کتاب‌های چاپ اول مربوط به سال ۸۰ است که ۴۹۵۶ عنوان نسبت به سال گذشته افزایش داشته است. کمترین میزان رشد در سال ۸۲ مشاهده می‌شود که نسبت به سال پیشین، تنها ۳۴۲ عنوان افزایش یافته است. تعداد کتاب‌های چاپ مجدد در سال‌های ۷۶ و ۷۷ رشد منفی داشته است. کمترین میزان رشد مربوط به سال ۷۶ است که نسبت به سال پیش ۱۹۵ عنوان کاهش یافته است. بیشترین میزان رشد نیز مربوط به سال ۸۳ است که نسبت به سال گذشته ۳۲۰۴ عنوان افزایش یافته است.

شمارگان: شمارگان کتاب‌های منتشر شده در سال‌های ۷۴ تا ۸۳ همواره روند رو به رشدی داشته و شمارگان کتاب‌های منتشر شده از ۶۱۴۴۳۱۸۲ نسخه در سال ۷۴ با حدود سه برابر افزایش، به ۱۷۹۶۳۴۶۹۵ نسخه در سال ۸۳ رسیده است. در سال ۷۸ برای نخستین بار شمارگان کتاب از مرز صد میلیون نسخه گذشته است. (جدول ۴)

مروری بر وضعیت نشر کتاب در سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۳ با توجه به جدول ۴، بررسی آمار نشر کتاب در سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۳ نشان می‌دهد که مؤلفه‌های مختلف نشر کتاب در ایران، در این دوره دهساله رشد چشمگیری داشته‌اند.

تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده: نگاهی گذرا به آمار تعداد کل عناوین منتشر شده در سال‌های ۷۴ تا ۸۳ نشان می‌دهد که همواره این بخش روند رو به رشدی را داشته است. چاپ و نشر ۱۱۹۹۱ عنوان کتاب در سال ۷۴ با بیش از سه برابر افزایش به ۴۱۷۹۹ عنوان در سال ۸۳ رسیده است. بیشترین رشد تعداد عناوین

جدول ۴. بررسی وضعیت نشر کتاب در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۷۴

وضعیت نشر سال	عنوان	تألیف	ترجمه	چاپ اول	چاپ مجدد	شمارگان
۱۳۷۴	۱۱۹۹۱	۹۰۱۴	۲۹۷۷	۵۸۲۵	۶۱۶۶	۶۱۴۴۳۱۸۲
۱۳۷۵	۱۴۶۴۷	۱۲۱۷۹	۲۴۶۸	۷۲۱۰	۷۴۳۷	۸۱۲۷۹۱۱۸
۱۳۷۶	۱۵۵۰۸	۱۱۷۷۷	۳۷۳۱	۸۲۶۶	۷۲۴۲	۸۲۸۷۱۷۹۰
۱۳۷۷	۱۷۴۴۹	۱۳۰۷۲	۴۳۷۷	۱۰۲۴۵	۷۲۰۴	۸۷۲۶۲۲۴۳
۱۳۷۸	۲۱۴۴۱	۱۶۹۷۷	۴۴۶۴	۱۱۷۳۱	۹۷۱۰	۱۰۹۲۷۹۴۵۸
۱۳۷۹	۲۴۸۶۱	۲۰۷۱۱	۴۱۵۰	۱۳۴۹۴	۱۱۳۶۷	۱۲۵۱۱۱۸۴۹
۱۳۸۰	۳۲۴۲۸	۲۶۵۵۳	۵۸۷۵	۱۸۴۵۰	۱۳۹۷۸	۱۶۶۴۲۸۲۶۹
۱۳۸۱	۳۶۲۶۵	۲۷۹۶۶	۸۲۹۹	۲۰۹۴۳	۱۵۳۲۲	۱۷۲۴۳۳۳۸۰
۱۳۸۲	۳۷۷۶۰	۲۹۰۸۳	۸۶۷۷	۲۱۲۸۵	۱۶۴۷۵	۱۷۴۲۶۳۳۹۷
۱۳۸۳	۴۱۷۹۹	۴۱۷۹۹	۹۶۱۴	۲۲۱۲۰	۱۹۶۷۹	۱۷۹۶۳۴۶۹۵

نتیجه گیری

یافته‌ها در مورد نسبت سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب، به کل ناشران فعال در سال‌های برنامه سوم توسعه، نشانگر آن است که سهم ناشران غیردولتی در انتشار کتاب همواره بیش از ناشران دولتی بوده است. این امر نشان دهنده تقویت بخش غیردولتی، واگذاری فعالیت‌های اجرایی به این بخش و کاهش تصدی دولت در نظام چاپ و نشر کتاب است. از سوی دیگر، با توجه به اینکه سهم ناشران غیردولتی در سال‌های برنامه سوم روندی نزولی طی کرده، پشتیبانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی از این ناشران، تدوین و آیین‌نامه‌ای کردن سیاست‌های حمایتی و قوانین و مقررات روشن باعث افزایش سهم ناشران غیردولتی، به عنوان یکی از عناصر مهم در چرخه تولید کتاب، خواهد شد.

ارزیابی عملکرد بخش کتاب با پیش‌بینی‌ها و برآوردهای اولیه این بخش در برنامه اول توسعه، نشان می‌دهد که بیشتر اهداف این برنامه تحقق نیافته‌اند. دلیل اصلی این مسئله را می‌توان مشکلات اقتصادی و اجتماعی ناشی از جنگ تحمیلی ذکر کرد؛ عواملی مانند کم شدن حمایت‌های دولتی، گران شدن مواد اولیه و کاهش سرمایه‌گذاری؛ در مجموع باعث رکود نشر کتاب در این دوره شد. ارزیابی عملکرد بخش کتاب با برآوردهای اولیه این بخش در برنامه‌های دوم و سوم توسعه حاکی از آن است که بخش کتاب در این برنامه‌ها، توانسته بسیاری از اهداف را جامه عمل بپوشاند و تنها در دو هدف کمی در برنامه سوم موفق نبوده است. این امر نشان‌دهنده وضعیت مطلوب افزایش نشر کتاب نسبت به برنامه‌های پیش‌بینی شده است.

با بررسی بخش کتاب در برنامه‌های دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متوجه نکته مهمی می‌شویم: در هر دو برنامه، درصد تحقق برخی از اهداف کمی، بسیار زیاد و به عبارتی غیرمعمولی است. علت این امر برنامه‌ریزی بدون توجه به وضعیت موجود نشر کتاب در ایران است. تدوین اهداف کمی متناسب با نیازهای جامعه، در صورتی امکان‌پذیر است که شاخص‌های بخش با نیازهای موجود در این بخش تطابق داشته باشند و با توجه به وضعیت موجود تعیین گردند.

بررسی تعداد کتاب‌های منتشر شده توسط نویسندگان جدید در سال‌های برنامه سوم توسعه، نشان می‌دهد که همواره بیش از یک سوم کتاب‌های منتشر شده به نویسندگان جدید و نوقلم اختصاص دارد. این امر اهمیت حمایت از این قشر را مشخص می‌کند. تدوین و آیین‌نامه‌ای کردن سیاست‌های حمایتی و ارتقای منزلت اجتماعی و اقتصادی اهل قلم، بویژه نویسندگان جدید، محرکی است که تأثیر فراوانی بر روند تولید و افزایش نشر کتاب خواهد داشت.

منابع

۱. آذرنگ، عبدالحسین. مبانی نشر کتاب. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۷۳.
۲. آذرنگ، عبدالحسین. «از علت‌های سبک‌مایگی در نشر کتاب (رابطه میان الگوی نشر و سیاست‌های حمایتی)». جهان کتاب، شماره ۲۳ و ۲۴، ص ۱۵-۱۳، ۱۳۷۹.
۳. امینی، محمدمهدی. برنامه‌ریزی صنعت چاپ و نشر. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت امور فرهنگی، ۱۳۷۸.
- سیاست‌ها و رهنمودهای کلی: برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸.
۴. فتحی، بهروز. «چاپ و نشر در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی». کتاب‌ماه کلیات، ۱۳۷۹، سال سوم، شماره ۸ و ۹، ص ۲۵-۲۰.
۵. نبوی، صمد. «کتاب در دهه هفتاد». کتاب‌ماه کلیات، ۱۳۸۰، سال پنجم، شماره ۲، ص ۲۰.
۶. مستندات برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۷.